

Edward Rymar

panowie von derOsten (Drzeńscy) z Drezdenka (cz. I)

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 4, 243-250

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

NADWARCIAŃSKI ROCZNIK
HISTORYCZNO-ARCHIWALNY
NR 4 - ROK 1997

Edward Rymar
Pyrzyce

Panowie von der Osten (Drzeńscy) z Drezdenuka. (cz. 1)

Przez około sto lat (1317-1408) zamek w Dreddenku wraz ze swymi pertynencjami, pozostając w brandenburskiej Nowej Marchii, a w pewnym okresie w granicach Polski, był we władaniu wielkiego rodu rycerskiego von der Osten. Dzieje tego rodu w średniowieczu obrosły już bogatą literaturą. Solidny fundament pod badania dał dwutomowy kodeks dyplomatyczny rodu, pióra Otto Grotefenda, zawierający dokumenty i rejestry dokumentów dotyczących Ostenów do roku 1500.¹ Monografię rodu opracował Hans Wätjen.² Udział Ostenów w wydarzeniach polsko - brandenburskich zapewnia im także zainteresowanie nauki polskiej. Na czoło wysuwa się tu dysertacja doktorska Saula Langnasa pt. *Dreddenko a panowie von der Osten do 1408 roku* wykonana na Uniwersytecie Lwowskim pod kierunkiem prof. Stanisława Zakrzewskiego. Cenna i zachowująca nadal naukową wartość pozostaje - być może - w archiwum uniwersyteckim, gdyż autor opublikował zaledwie jeden obszerny rozdział traktujący o najdawniejszych dziejach Dreddenka i o okolicznościach nabycia zamku przez Ostenów w 1317 r.³ W

¹ O. Grotefend. *Geschichte des Geschlechts von der Osten. Urkundenbuch*. Bd I (1200-1400), Stettin 1914, Bd II (1401-1500), Stettin 1923 (dalej cyt.: UBO).

² H. Wätjen. *Von der Osten. Ein pommersches Geschlecht im Wandel der Jahrhunderte*, Bonn 1960; tenże. *Geschichte des Geschlechtes von der Osten*, Bd II, Bremen 1977.

³ S. Langnas. *Dreddenko a panowie von der Osten do roku 1317*. [w:] *Prace historyczne w 30-lecie działalności prof. St. Zakrzewskiego*, Lwów 1934, s. 323-355.

nowszych czasach zainteresowanie Drezdenkiem i Ostenami okazywał Antoni Czacharowski.⁴

* * *

Ród Ostenów znany był w dolnej Saksonii od końca XII w., początkowo w arcybiskupstwie Bremy, gdzie jest rzeka Oste, uchodząca do morza na zachód od Hamburga. Od niej ród wziął swe miano. Od połowy XIII w. Ostenowie pozostawali w służbie książąt zachodniopomorskich (bracia Ulryk, wójt Dymina w 1242 r., Fryderyk z Woldenburga z roku 1248) na obszarach zaodrzańskich, zwłaszcza koło Dymina, oraz w kontynentalnej części księstwa Rugii⁵ (Lippold, Burchard i Jan od 1254 r.). Panowie na Drezdenku pochodzą z linii rugijskiej.

1. Henryk i Burchard.

Synami Burcharda byli Henryk, Bertold i Arnold. Doszli do najwyższych godności w służbie księcia Wisława II. Henryk, znany od 1273 r., był marszałkiem księstwa rugijskiego w latach 1284-1306, Bertold był marszałkiem w latach 1295-1302, Arnold był wójtem krajowym strzałowskim (1301 r.). W 1307 r. zostali oni wygnani z księstwa przez Wisława III. Schronili się u Mikołaja, księcia meklemburskiego na Werle, z którym już od pewnego czasu pozostawali w zażyłych stosunkach.⁶ Synowie Henryka, Burchard, Fryderyk, Henryk i Jan zaangażowali się w działalność przeciwko księciu rugijskiemu, by zemścić się i odzyskać utracone lenna.

W 1313 r. wybuchła na północy wielka wojna, tzw. stralsundzka, prowadzona przez koalicję zorganizowaną przez króla duńskiego Eryka VI Menveda, z udziałem Wisława III, książąt meklemburskich, szwedzkich, sasko-lauenburskich, brunszwicko-lüneburskich, hrabiów holsteińskich z jednej strony, przeciwko miastom hanzeatyckim, w tym rugij-

⁴ A. Czacharowski, *Spoleczne i polityczne sily w walce o Nową Marchię w latach 1319 - 1373*, Toruń 1968, zwłaszcza s. 71-78; tenże, *Santok i Drezdenko w drugiej połowie XIV wieku*, Zesz. Nauk. UMK w Toruniu - Nauki Hum. - Społ., z. 20, Historia 2, 1966, s. 107-116; tenże, *Polsko-krzyżacki spór o Drezdenko i Santok na początku XV w.*, Zapiski Historyczne, L, 1985, z. 3, s. 191-210; tenże, *Osten*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, s. 463-464.

⁵ S. Langnas, op. cit., s. 341-347.

⁶ UBO, I, nr 31-72, 77-131, 161-258, 264, 270; S. Langnas, op. cit., s. 347 n.; H. Wätjen, *Von der Osten*, s. 23 n.

skim (Strzałów) i pomorskim (Gryfia), które z kolei poparł margrabia brandenburski Waldemar z udziałem książąt pomorskich i licznych hrabiów niemieckich. W istocie była to wojna duńsko - brandenburska o dominację nad tą strefą Bałtyku. Ostenowie bardzo aktywnie w niej uczestniczyli, byli po stronie Strzałowa. Burchard wraz z nowomarchijskim wójtem okolic Chojny, Ebelinem von Videchow 21 I 1315 r. kwitował Strzałowowi otrzymanie zółdu dla siebie i trzydziestu towarzyszy broni, a 2 III 1315 r. z bratem Henrykiem układał się ze Strzałowem przeciw Wisławowi. Natrafiamy tu na pierwsze ślady ich powiązań z margrabią. Wojna przerwana pokojem w Brudersdorfie w 1315 r. wkrótce się odnowiła. Do koalicji antybrandenburskiej dołączył tego roku Władysław Łokietek z Wielkopolski, co też ma dla dalszych losów Burcharda i Henryka znaczenie. Ostenowie byli 6 I 1316 r. wśród 12 rycerzy i 126 giermków, którzy zawierali przymierze ze Strzałowem przeciw Wisławowi.⁷ Około 21 VI 1316 r. wojska brandenburskie i pomorskie rozbiły oddziały koalicyjne, zdążające pod oblegany Strzałów. W bitwie brali udział Ostenowie. W sierpniu doszło do najazdu meklemburskiego na Marchię. Zapewne w tej krytycznej dla Waldemara sytuacji doszło również do najazdu wojsk Łokietka na Marchię.⁸ Latem spotykamy Henryka wśród panów brandenburskich w otoczeniu margrabiego Waldemara w Dwukolach (Zweiraden), gdy ten 28 lipca zawierał układ z Ottonem szczecińskim w sprawie zaręczyn jego syna Barnima z Elżbietą wrocławską.⁹

W grudniu 1316 r. Waldemar doprowadził do wstępnego układu z Erykiem duńskim, co dało początek rokowaniom pokojowym, a następnie podjął odwetową wyprawę do Wielkopolski. Dotarła ona do Wronek. Jednym z dowódców był znany nam już Ebelo v. Videchow.¹⁰ Udział Ostenów w tej ekspedycji jest prawdopodobny. Jest też dopuszczalna teza, że w toku wyprawy zajęto zamek w Drezdenku, który wkrótce margrabia zaferuje Ostenom.

⁷ UBO, I, nr 307, 309, 314; S. Langnas, op. cit., s. 350 n.

⁸ *Regesten der Markgrafen von Brandenburg aus askanischen Hause*, bearb. v. H. Krabbo, Berlin 1910-1936, nr 2483, 2498; MPH, III, s. 88.

⁹ UBO, I, nr 316; *Pommersches Urkundenbuch* (dalej PUB), V, nr 3018.

¹⁰ PUB, V, nr 3035; *Regesten*, nr 2510, 2529-2539; L. Koczy, *Przymierze polsko-duńskie w 1315 r. na tle stosunków polsko-brandenburskich*, Roczn. Hist. t. VII, 1931, s. 73-75; J. Pakulski, *Sity polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV wieku*, Toruń 1979, s. 47 n.

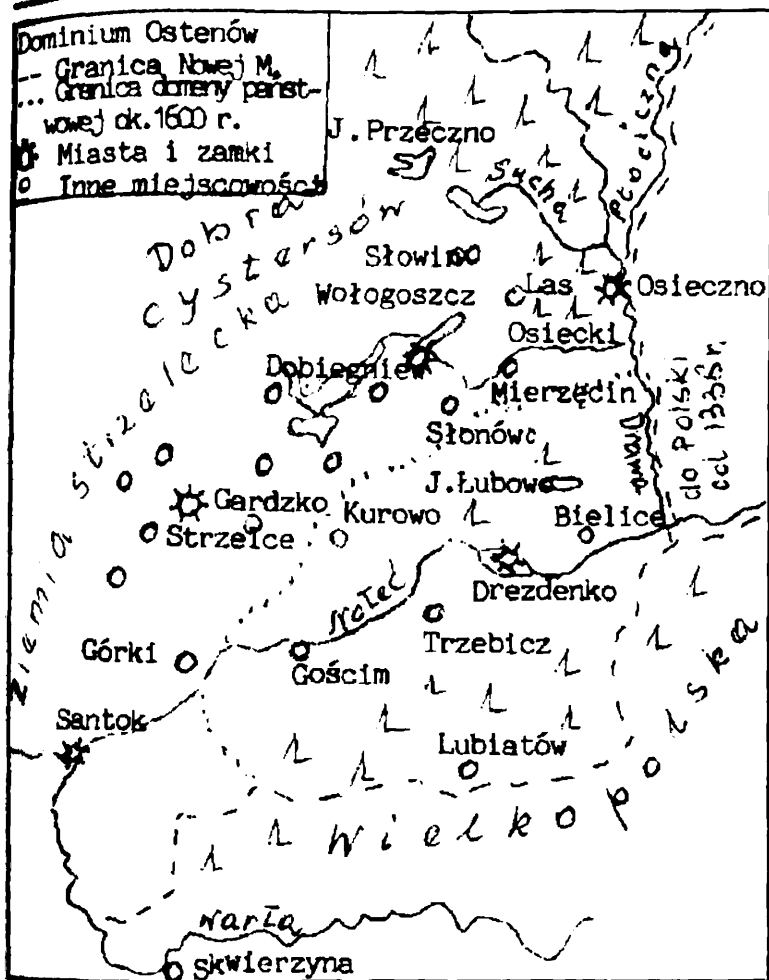
Losy Drezdenka w latach 1306-1316 nie są znane. W 1305 i 1306 r. zamkiem zarządzał rycerz margrabiego Hasso von Wedel.¹¹ S. Langnas rozwinął już wcześniej wyraźną opinię, że po śmierci Hassona zamek dostał się w ręce polskie. Jego zdaniem mogło to nastąpić pokojowo wraz z objęciem w 1306 r. władzy w Wielkopolsce przez sojusznika Waldemara, Henryka głogowskiego, albo dopiero w 1309 r., gdy po jego śmierci władzę przejął syn Henryk, żonaty z margrabianką. W takim razie Drezdenko przejął na przełomie lat 1313/14 Łokietek, powołany na tron wielkopolski. Według Langnasa *bez wątpienia podczas wyprawy brandenburskiej z końca 1316 r. Drezdenko zostało znów zajęte*¹². Przeciwno tej tezie niewiele można wytoczyć. Wiemy, że w końcu 1312 r. margrabia układał się z biskupem poznańskim w sprawie poboru dziesięcin z całego obszaru między Drawą, Notecią i Gwdą, wliczając w to obszar zamkowy Wielenia.¹³ Panowanie brandenburskie w obszarze grodowym Wielenia nad Notecią zwraca się przeciwko polskiemu panowaniu w Drezdenku, zwłaszcza gdy do tego musimy zakładać dobrowolną rezygnację margrabiego na rzecz Głogowczyka z ważnego strategicznego zamku, zaliczanego zresztą przez margrabiów do oddanego im w lenno Rzeszy terytorium pomorskiego. Jest dlatego bardziej prawdopodobne zajęcie Drezdenka przez Polskę w toku wyprawy zbrojnej z 1316 r., zwłaszcza, że w tym samym roku w otoczeniu Łokietka wystąpił kasztelan z położonego bardziej na zachód Santoka. Tak czy owak, walki na pograniczu zimą 1316 r. pozostawały w związku z aktem wystawionym przez margrabiego Waldemara 2 II 1317 r. w Liebenwalde.

Margrabia nadał Henrykowi i Burchardowi, ich braciom i dzieciom (*und eren brudern und eren Kinder*) tytułem lenna (*to emer rechten lene*) w wieczyste, dziedziczne posiadanie zamek i miasto (*hus und de stadt*) Drezdenko z młynami istniejącymi i które zechcą zbudować, wodami, komorą celną na rzece i drodze, z lasami i wsiami *po polskiej stronie*.

¹¹ *Urkundenbuch zur Geschichte des Schlossgesessenen Geschlecht der Grafen und Herren von Wedel*, Bd II, Leipzig 1888, nr 71 (*in castro residens*), nr 79 (*Hasso ... nunc dictus de Drysen*).

¹² S. Langnas, op. cit., s. 340. Wcześniej burmistrz Drezdenka: A. Reckling, *bez uzasadnienia, że w latach 1309-1315 Drezdenko było w rękach polskich* (*Mitteilungen*, 1892 nr 7, s. 49).

¹³ *Codex diplomaticus Brandenburgensis* (dalej: CDB), hrsg. A. F. Riedel, Berlin 1838-1869, II Hauptteil, Bd I, s. 338.

z jeziorami i rzekami (*de heide und dorpe de to der polenschen syde licht mit alden seen mit alden vliton*) i po niemieckiej stronie w granicach określonych - o czym niżej - z pełnymi prawami, dochodami sądowymi z tytułu sądownictwa wyższego i niższego, z lennami kościelnymi, podatkami i opłatami z tytułu regaliów - wszystko za 2 tys. grzywien brandenburskich srebra, które bracia mu wypłacą.¹⁴

¹⁴ UBO, I, nr 320; CDB, I Hauptteil, Bd XVIII, s. 282.

Trudno o precyzję w określeniu rozmiarów sprzedanego terytorium. Granica została zakreślona następująco: od Gościmia do *Carow*, stąd do rzeki *Tzuchen*, rzeką *Czuchen* wzdłuż lasu do Drawy, Drawą do Noteci, Notecią do Gościmia. Gościm leży na południe od Noteci. *Carow* to dziś Stare Kurowo, skoro Ulryk, ostatni pan Drezdenka w 1403 r. zastawił, a w 1408 r. sprzedał Krzyżakom *opuszczone miejsce (wüste stätte) Carbe, Carwe* z granicami od lasu *Sorheide* do Noteci i z powrotem do *Rohrpfuhl*, wraz z łąkami i lasem na pograniczu z Gardzkiem (*Cartzigerscheide*) i łąkami na granicy pół miasta Strzelce.¹⁵ Także rzeka *Tzuchen* daje się zidentyfikować. Jest to Sucha, prawy dopływ Drawy z ujściem koło Starego Osieczna, a więc daleko na północ od Drezdenka. Betkin v. der Osten w 1355 r. sprzedał Dobiegniewowi las między Suchą a drogą z Wołogoszczy do Osieczna¹⁶ (dziś Osiecki Las).

Obszar ten oszacowano na 50 km².¹⁷ Nakreślenie granic na mapie jest ryzykowne, bo własność Ostenów nie jawi się później wyraziście. W 1337 r. pisarze margrabiego Ludwika objęli rejestrem jego dochodów obszar przylegający do dolnej Drawy i Noteci, z tym że Słonowo (*Slanow*) i Kurowo (*Garbe, Garow*) były wtedy opuszczone, w Mierzęcinie było lenno Robela, w Wołogoszczy lenno v. dem Bornów. Do tego dochodami margrabiego objęto położone tuż na północ od Drezdenka jezioro Łubowo (*Lobow*)¹⁸. Sprowadza to stan posiadania Ostenów *po niemieckiej stronie* do wsi Bielice¹⁹ i bardzo już wąskiego pasa ziemi wzdłuż Drawy, skoro Las Osiecki do nich należał w 1355 r. Zredukowano ich lenno po 1317 roku ?

Jeszcze bardziej niejasno przedstawia się posiadłość *po polskiej stronie*, czyli na lewym brzegu Noteci. Granica miała być w przyszłości w puszczy dopiero wyznaczona, albo objęła obszar tradycyjnie przynależny do zamku, jak później granica państwowa Nowej Marchii (powiatu

¹⁵ K. Heidenreich, *Der Deutschen Orden in der Neumark*, Berlin 1932, s. 28; J. Voigt, *Die Erwerbung der Neumark*, Berlin 1863, s. 74.

¹⁶ CDB, I Hauptteil, Bd XVIII, s. 302.

¹⁷ UBO, I, nr 320, uwagi; S. Langnas, op. cit., s. 353.

¹⁸ *Das Neumärkisches Landbuch Markgraf Ludwigs des Älteren vom J. 1337*, hrsg. L. Gollmert, Mitteilungen d. Histor.-Statist. Vereins zu Frankfurt a. O., Heft 2, 1862, s. 24, 31.

¹⁹ *Beliz* (wieś opuszczona) w 1337 r. to raczej Pielice, nie Bielice (jak M. Zimmermann, *Albelitz*, Heimatkalender f. d. Kreis Friedeberg, 14, 1930, s. 1), wspomniane dopiero w 1445 r.

Strzelce) z Wielkopolską (Polską)? Do Trzebicza i Gościmia w XV w. pretensje zgłaszali wielkopolscy Nałęcz, czego genezy szukać możemy w czasach Ostenów, z tym jednak, że Betkin ożenił się z Małgorzatą Nałęczówną, która mogła wnieść mu tam posag.

Margrabia zrzekł się w 1317 r. wszelkich dochodów i regaliów, przekazał Ostenom pełnię władzy nad ludźmi, wykrawał niemal udzielne hrabstwo. Ostenowie byli tu panami dominialnymi (*erbherren*).

Margrabia z powodu prowadzonych wojen był permanentnie zadłużony. Źródłem gotówki stały się dlań zastawy i sprzedaże terytoriów. W 1309 r. za 10 tys. grzywien sprzedał Krzyżakom Pomorze Wschodnie, w 1315 r. za 7 tys. Ottonowi szczecińskiemu ziemię pelczycką, w 1317 r. za 6 tys. ziemię świdwińską i za 4 tys. złocieniecką biskupowi kamieńskiemu.²⁰ Nadanie, a właściwie sprzedaż Drezdenka za 2 tys. grzywien stanowiło więc poważną transakcję, wartością równą ziemi międzyrzeczkiej w 1316 r. odstąpionej Uchtenhagenom przez kuzyna Waldemara, margrabiego Jana V. Nie sądzę, by Ostenowie wypłacili margrabiemu ustaloną kwotę. Zresztą nie określono warunków i terminów spłaty. Zapewne umorzono w ten sposób zadłużenie margrabiego powstałe skutkiem służb wojennych i usług na rzecz Strzałowa.²¹ Transakcja miała też polityczny charakter. Oddając kresowy obszar i zamek w ręce kondotierów, ubezpieczano granicę z Polską i zrzucano na Ostenów trud jej obrony.

Ale nie mamy żadnego dowodu objęcia Drezdenka przez Ostenów w czasach Waldemara. Wiosną 1317 r. zawarto pokój brandenbursko-duński. Przewidywał on m.in. wycofanie się Waldemara z popierania wasali Wisława III, którzy mieli powrócić do swych lenn i ułożyć pokojowo z nim stosunki. Chodziło głównie o Ostenów. Henryk i Bertold 2 VI 1317 r. byli świadkami układu pokojowego Wisława ze Strzałowem. Już 9 czerwca Wisław pojednał się z braćmi Henrykiem, Burchardem i Fryderykiem, którzy powracali do służb i lenn. Tegoż dnia Wisław pożyczył u nich 1800 grzywien srebra dając w zastaw część dochodów z cła strzałowskiego. Ostenowie oznajmili, że pojednali się z księciem rezygnując z odszkodowań.²²

²⁰ W tym wypadku margrabia wyraźnie stwierdza, iż czyni tak z powodu zadłużenia u biskupa z okresu wojny. CDB, 1 Haupt. Bd. XVIII, s. 217.

²¹ Zdaniem S. Langnasa to wynagrodzenie za udział w wojnie stralsundzkiej. Trudno podzielić opinię A. Czacharowskiego, że sumę tę bracia otrzymali od Wisława III (*Spoleczne...*, op. cit., s. 71).

²² PUB, V, nr 3065-6. 3070-1; UBO, 1, nr 323-4. 326-7.

Latem 1317 r. Henryk udał się jednak znów na dwór margrabiego, skoro spotykamy go 26 sierpnia w Myśluborzu przy czynności Waldemara. Tego samego dnia margrabia rozliczał się z Chojną z powodu jej kosztów wojennych i długu, zaciągniętego u mieszczan przez zmarłego już Ebelina v. Videchow.²³ Jest to o tyle ważne, że Ebelo był świadkiem sprzedaży Drezdenka, a więc ciągle występuje jako towarzysz wojenny Ostenów.

Po śmierci Waldemara (1319 r.) Henryk i Burchard przebywali nadal w okolicach Strzałowa. Po wymarciu dynastii rugijskiej (1325 r.) Burchard był zapewne wójtem Bogusława V pomorskiego (1326 r.).²⁴

Po wymarciu dynastii Askańczyków doszło do destabilizacji politycznej w Marchii, do walk sąsiadów o spadek. Nową sytuację stworzyła decyzja króla niemieckiego Ludwika nadania Marchii jako opróżnionego lenna Rzeszy jego synowi Ludwikowi. W 1325 r. doszło do przymierza polsko-pomorskiego, przy czym Drawa miała być rzeką graniczną po podziale Nowej Marchii przez aliantów. W 1326 r. doszło znów do wyprawy wojsk Władysława Łokietka, teraz już króla Polski, w głąb Marchii. Mogło wtedy dojść do zajęcia Drezdenka przez Polaków wraz z obszarem na zachód od dolnej Drawy, zastrzeżonej dla strony pomorskiej. Tego roku bowiem cysterki z Owińsk, które w połowie XIII w. z nadania książąt wielkopolskich otrzymały obszar na północ od Drezdenka z Dobiegniewem i Osiecznem, popadły w nowy spór z cystersami z Bierzwnika. Spór mógł być spowodowany kolizją graniczną w rejonie Dobiegniewa i Osieczna, a to oznacza, że cysterki liczyły na realne wejście w posiadania obszaru sprzedanego już Ostenom.

Ponieważ znane jest potomstwo Henryka, żyjące w zaodrzańskej części księstwa pomorskiego, wypadnie hipotetycznie przyjąć, że następcami panowie Drezdenka, to synowie Burcharda. W Drezdenku pojawią się dopiero około 1330 r.

²³ CDB, I Hauptteil, Bd X, s. 324; XIX, s. 183.

²⁴ UBO, I, nr 344, 392-3.